

УДК 343.237

DOI: <https://doi.org/10.21564/2311-9640.2021.16.244426>

М. Є. Григор'єва,

канд. юрид. наук, доцентка
кафедри кримінального права № 1
Національного юридичного
університету імені Ярослава Мудрого

ЩОДО ПИТАННЯ ПРО КРИМІНАЛЬНУ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА НЕОБЕРЕЖНЕ СПІЛЬНЕ СПРИЧИНЕННЯ КРИМІНАЛЬНО- ПРОТИПРАВНИХ НАСЛІДКІВ

Статтю присвячено розгляду проблемних питань, що стосуються кримінальної відповідальності за необережне спільне спричинення кримінально-протиправних наслідків. У статті визначено поняття необережного спільного спричинення кримінально-протиправних наслідків та надана ґрунтовна характеристика його обов'язкових ознак. Окремо зазначено, що правильно визначити підставу кримінальної відповідальності осіб, які сумісно завдали шкоду з необережності, кваліфікувати їх дії та встановити правила призначення їм покарання – це важливе завдання для правозастосувача і тому воно потребує детального обґрунтування та опрацювання загальнотеоретичних питань щодо встановлення поняття необережного спільного спричинення кримінально-правових наслідків та розробки ознак такого визначення. Доведено, що необережним спільним спричиненням кримінально-протиправних наслідків є вчинення двома або більше суб'єктами певного кримінального правопорушення, протиправного, об'єктивно взаємопов'язаного та взаємообумовленого діяння, яке входить до об'єктивної сторони кримінального правопорушення, що має необережну форму вини, і створює єдиний, загальний для всіх суб'єктів суспільно-небезпечний результат, передбачений кримінальним законодавством. Встановлено, що при необережному спільному спричиненні кримінально-протиправних наслідків є об'єктивна взаємообумовленість і взаємодія діянь (дій або бездіяльності) таких суб'єктів, які приймали участь в досяганні тих суспільно-небезпечних наслідків, які передбачені кримінальним законодавством.

Ключові слова: *необережне спільне спричинення, кримінально-протиправні наслідки, вина, необережна форма вини, співучасть у кримінальному правопорушенні.*

Вступ. Сьогодні потребує точного, логічного та виваженого визначення важливих теоретичних питань у кримінальному праві. Однією із самих дискусійних проблем співучасті довгий час було та залишається

питання про можливість співучасті у кримінальних правопорушеннях з необережною формою вини. Багато було прихильників визнання необережної співучасті раніше в кримінальному законодавстві, але із плином часу та змінами у кримінальному законодавстві їх стало набагато менше.

Актуальність дослідження зумовлена тим, що в кримінальному праві питання, пов'язані з кримінальною відповідальністю за необережне спільне спричинення кримінально-протиправних наслідків належать чи не до найбільш складних та заплутаних у теорії кримінального права. За останні роки вони не стали більш ясними та чіткими. На сучасному етапі розвитку кримінального права можна спостерігати розмаїття думок щодо кримінальної відповідальності за необережне спільне спричинення кримінально-протиправних наслідків. Практика застосування інституту співучасті підтвердила його важливу роль і тому теоретичне обґрунтування та послідовна розробка питань, пов'язаних з кримінальною відповідальністю за необережне спільне спричинення кримінально-протиправних наслідків є своєчасним й актуальним.

Деякі аспекти таких питань досліджувалися в роботах Ф. Б. Бурчака, Н. О. Гуторової, О. О. Кваші, О. М. Лемешка, Р. С. Орловського, А. І. Рарога, Д. А. Савченко, , Н. С. Таганцева, А. Н. Трайніна, О. В. Ус, П. Л. Фріса та інших вчених. При цьому безпосередньо питанню щодо кримінальної відповідальності за необережне спільне спричинення кримінально-протиправних наслідків приділено недостатньо уваги. У зв'язку з цим теоретичні питання за необережне спільне спричинення кримінально-протиправних наслідків потребують подальшого дослідження та удосконалення.

Постановка завдання.

Мета статті – розглянути особливості застосування кримінальної відповідальності за необережне спільне спричинення кримінально-протиправних наслідків.

Виклад основного матеріалу.

Одним із самих дискусійних питань проблеми співучасті досить довгий час було та залишається питання щодо досягнення суспільно небезпечних наслідків протиправними діями декількох осіб. Це потребує більш детального обговорення у зв'язку з тим, що ст. 26 КК України передбачає неможливість співучасті у кримінальних правопорушеннях, які вчинюються з необережності. В історії кримінального права неодноразово мали місце спроби обґрунтування співучасті у кримінальних правопорушеннях, вчинених з необережності. Одні вчені доводили можливість співучасті в необережних кримінальних правопорушеннях взагалі¹, інші – визначали, що таке можливо лише в деяких окремих випадках², а дехто взагалі негативно ставився до можливості співучасті з необережною формою вини³. Особливий вклад в розробку цього питання вніс А. Н. Трайнін, який зазначав, що співучасть можлива в тих випадках, коли особи діють усі разом умисно або з необережною формою вини⁴. Саме його негативне ставлення до можливості умисного підбурювання до необережного кримінального правопорушення та необережної співучасті в умисному кримінальному правопорушенні досить довго обговорювалося криміналістами і має відгук у сьогоденні. При цьому А. Н. Трайнін визнавав співучасть дії декількох осіб, які створили шкідливі наслідки з необережною формою вини.

У сучасному кримінальному праві дискусії про можливість співучасті в необережних правопорушеннях, здається, втратили свою актуальність у зв'язку з тим, що законодавець закріпив поняття співучасті в ст. 26 КК, що

¹ Колоколов Г. Е. О соучастии в преступлении. Москва, 1881; Сергеевский Н. Д. О значении причинной связи в уголовном праве. Ярославль, 1881. С. 153.

² Трайнин А. Н. Учение о соучастии. Москва, 1941. С. 67; Гришаев П. И., Кригер Г. А. Соучастие по уголовному праву. Москва, 1959. С. 76; Бурчак Ф. Г. Учение о соучастии по советскому уголовному праву. Киев, 1969. С. 39.

³ Немировский Э. Я. Основные начала уголовного права. Одесса, 1917. С. 578; Орловський Р. С. Диференціація кримінальної відповідальності при співучасті. *Питання боротьби зі злочинністю*. Харків, 2013. № 26. С. 53-63. Дячкін О. П. Форми співучасті та їх значення для визначення суспільної небезпечності і кваліфікації злочині. *Право і суспільство*. 2012. № 2. С. 206-214.

⁴ Трайнин А. Н. Учение о соучастии. Москва. 1941. С. 68.

передбачає, що співучастю визнається умисна спільна участь декількох суб'єктів кримінального правопорушення у вчиненні умисного кримінального правопорушення. При цьому деякі науковці все ж таки відстоюють свою позицію щодо можливості умисної участі в кримінальних правопорушеннях, які вчинюються з необережності⁵.

Неможливість умисної співучасті в кримінальних правопорушеннях, вчинених з необережності визнавав ще М. С. Таганцев, наводячи приклад, коли певна особа умовила стріляти іншу особу, яка страждає на короткозорість, в людину, що лежала під кущем, завіривши, що то є заєць, і була вбита наповал одним пострілом. Чи можемо ми визнати особу, що умовила такою, яка позбавила життя з необережності? Ні, ми будемо притягати до кримінальної відповідальності того, хто стріляв за необережність, а того, хто умовив – за умисел, тобто не визнаємо за ними загальної винності та не встановимо солідарної відповідальності⁶.

Певні проблеми в кваліфікації виникають у тих випадках, коли передбачені кримінальним законом суспільно небезпечні наслідки є результатом необережних дій двох або більше осіб, кожна із яких внесла свій вклад у розвиток причинного зв'язку між суспільно небезпечним діянням та суспільно небезпечними наслідками. Такі ситуації в кримінальному праві отримали назву необережне спільне спричинення кримінально-правових наслідків.

Всі проблемні питання, які виникають на практиці, тією чи іншою мірою пов'язані з тим, щоб правильно визначити підставу кримінальної відповідальності осіб, які спільно завдали шкоду з необережності, кваліфікувати їх дії та встановити правила призначення їм покарання. Все це викликає багато запитань і потребує детального обґрунтування та опрацювання загальнотеоретичних питань щодо встановлення поняття

⁵ Шаргородський М. Д. Некоторые вопросы общего учения о соучастии. *Правоведение*. 1960. № 1. С. 94.

⁶ Таганцев Н. С. Русское уголовное право. Москва, 1994. С. 333.

необережного спільного спричинення кримінально-правових наслідків та розробки ознак такого визначення.

Необережне спільне спричинення кримінально-протиправних наслідків досить часто встановлюють як діяння, яке вчинене кількома особами, що з необережною формою вини заподіяли суспільно-небезпечні наслідки⁷. Таке визначення не розкриває всіх особливостей необережного спільного спричинення кримінально-протиправних наслідків, бо воно лише констатує, що разом вчинюються декілька необережних кримінальних правопорушень. Не можна визнати необережним спільним спричиненням і ситуацію, коли декілька осіб вчинюють одне кримінальне правопорушення з необережною формою вини, або в тому випадку, коли їх протиправні діяння призводять до єдиного злочинного результату⁸.

Зазначені визначення не можна вважати такими, які в повній мірі характеризують необережне спільне спричинення кримінально-протиправних наслідків тому, що вони не вказують на протиправність дій декількох осіб, які за собою потягли суспільно-небезпечні наслідки, вчинені з необережності. Між тим, така ознака є обов'язковою і необхідною, бо вказує що діяння, яке саме по собі не порушило кримінально-правової заборони, не може бути підставою для кримінальної відповідальності навіть у тому випадку, коли воно об'єктивно сприяло настанню суспільно-небезпечних наслідків. Протиправний характер дії або бездіяльності осіб, що вчинили кримінальне правопорушення означає, що вони у повній мірі або частково виконали об'єктивну сторону необережного кримінального правопорушення.

Обов'язковими ознаками необережного спільного спричинення кримінально-протиправних наслідків мають бути такі його характеристики,

⁷ Жаровська Г. П. *Форми співучасті в кримінальному праві України: проблеми диференціації. Науковий вісник Чернівецького національного університету ім. Юрія Федьковича*. Чернівці, 2001. № 125. С. 96–101; Кваша О. О. *Організація злочину: Кримінально-правове та кримінологічне дослідження*. Київ, 2003. С. 44; Новицький Г. В. *Поняття і форми співучасті у злочині за кримінальним правом України*. Київ, 2001. С. 58.

⁸ Рагог А. І., Нарсесян В. А. *Неосторожное сопричинение и его уголовно-правовое значение. Законодательство*. 1999. № 12. С. 71.

які нададуть можливість охарактеризувати його повною мірою та визначити особливості зазначеного явища.

Перш за все, обов'язковою ознакою необережного спільного спричинення кримінально-протиправних наслідків слід визнати те, що такі діяння можуть бути здійснені невизначеною кількістю суб'єктів, тобто декількома особами, які мають всі ознаки суб'єкта. Частіше за все суспільно-небезпечні наслідки заподіюються необережними діями кількох осіб, коли одна особа фактично створює умови для заподіяння істотної шкоди іншим суб'єктом з необережною формою вини, а також може мати місце одночасне порушення кількома особами певних правил, які в подальшому створюють суспільно-небезпечні наслідки. У зазначених випадках кожен суб'єкт діє самостійно і тому зовсім відсутні спільні посягання та діяння, які об'єднані загальними зусиллями і прагненням досягти загального протиправного результату. Можуть траплятися випадки, коли певна особа використовує на свою користь, для вчинення кримінального протиправного діяння дії іншої особи вчинені з необережності. Мається на увазі ситуація, коли суб'єкт скористався обстановкою, що склалася в результаті необережності іншого суб'єкта. У такому випадку відсутня сумісність посягання, тобто немає зв'язку між діями осіб, як вчиняють кримінальне правопорушення. Якщо ж дії декількох осіб просто випадково збігаються в часі та в конкретному місці, відсутнє об'єднання сумісних зусиль для вчинення єдиного для всіх кримінального правопорушення. У зв'язку з цим кожен несе кримінальну відповідальність окремо і відповідає лише за свої дії.

Наступною ознакою необережного спільного спричинення кримінально-протиправних наслідків є об'єктивна взаємообумовленість і взаємодія діяння (дії або бездіяльності) таких суб'єктів, які приймали участь у досяганні тих суспільно-небезпечних наслідків, які передбачені кримінальним законодавством. Зазначена ознака має місце тоді, коли всі особи здійснюють однакові дії або дії кожного із суб'єктів створюють

передбачену КК об'єктивну сторону конкретного кримінального правопорушення, тим самим створюючи передумову для вчинення іншими особами кримінальних правопорушень з необережною формою вини.

Ознака необережного спільного спричинення кримінально-протиправних наслідків, яка теж є обов'язковою, полягає в настанні єдиного та неподільного для всіх суб'єктів, що вчинюють діяння, суспільно-небезпечного результату, що передбачений відповідною статтею КК. Важливо зазначити, що причиною настання такого суспільно-небезпечного результату є діяння всіх суб'єктів у сукупності, що вчинені з необережності. Це означає, що такі дії або бездіяльність є рівноцінними і кожного діяння було б достатньо для заподіяння суспільно-небезпечного наслідку, або дії кожного суб'єкта створюють лише частину об'єктивної сторони кримінального правопорушення з необережною формою вини, і їх є недостатньо для завдання істотної шкоди об'єкту, але при цьому вони є тією необхідною причиною, яка створює сукупність. Наприклад, у тому випадку, коли єдине кримінальне правопорушення створюється діями різних осіб, що складається з порушення правил диспетчером відділення залізної дороги, путівниками та машиністом локомотиву.

Отже, необережним спільним спричиненням кримінально-протиправних наслідків є вчинення двома або більше суб'єктами певного кримінального правопорушення, протиправного, об'єктивно взаємопов'язаного та взаємообумовленого діяння, яке входить до об'єктивної сторони кримінального правопорушення, що має необережну форму вини, і створює єдиний, загальний для всіх суб'єктів суспільно-небезпечний результат, передбачений кримінальним законодавством.

Теоретично визнання можливості співучасті в кримінальних правопорушеннях, які потягли з необережності тяжкі наслідки, є необґрунтованим у зв'язку з тим, що необережна форма вини виключає обізнаність співучасників про дії одне одного, таким чином виключаючи

внутрішню домовленість між діями окремих осіб. Іншого варіанту, ніж індивідуальна, самотійна кримінальна відповідальність осіб, які діють з необережною формою вини законодавець не передбачає⁹.

Підводячи підсумок, слід зазначити, що є сенс законодавцю визначитися з питаннями урегулювання необережного спільного спричинення кримінально-протиправних наслідків. Зокрема, зазначити, що спричинення з необережності наслідків, передбачених нормами Особливої частини КК України, в результаті взаємопов'язаних та взаємообумовлених дій декількох суб'єктів, визнається необережним спільним спричиненням кримінально-протиправних наслідків. Також необережним спільним спричиненням кримінально-протиправних наслідків визнається спричинення тяжких наслідків, передбачених статтями Особливої частини КК України, як кваліфікуючі або особливо кваліфікуючі обставини умисного кримінального правопорушення, які не охоплюються умислом винних осіб і ставлення до яких є необережним. У такому випадку необережне спільне спричинення кримінально-протиправних наслідків слід кваліфікувати самотійно, оцінюючи діяння кожної з осіб, які вчинили кримінальне правопорушення. При призначенні покарання особам, які є учасниками необережного спільного спричинення кримінально-протиправних наслідків, слід враховувати роль кожного із них і значення його дій чи бездіяльності для спричинення суспільно-небезпечних наслідків.

Список використаних джерел

1. Колоколов Г. Е. О соучастии в преступлении. Москва, 1881. 56 с.
2. Сергеевский Н. Д. О значении причинной связи в уголовном праве. Ярославль, 1881. 130 с.
3. Трайнин А. Н. Учение о соучастии. Москва, 1941. 160 с.
4. Гришаев П. И., Кригер Г. А. Соучастие по уголовному праву. Москва, 1959. 152 с.

⁹ Орловський Р. С. До питання про підстави кримінальної відповідальності співучасників. *Теоретичні та прикладні проблеми кримінального права України*. Луганськ, 2011. С. 373–377; Ус О. В. *Відповідальність за підбурювання до злочину*. Харків, 2008. С. 29.

5. Бурчак Ф. Г. Учение о соучастии по советскому уголовному праву. Киев, 1969. 216 с.
6. Немировский Э. Я. Основные начала уголовного права. Одесса, 1917. 644 с.
7. Шаргородський М. Д. Некоторые вопросы общего учения о соучастии. *Правоведение*. 1960. № 1. С. 92–98.
8. Таганцев Н. С. Русское уголовное право. Часть общая. Москва, 1994. 380 с.
9. Рарог А. І., Нарсисян В. А. Неосторожное сопричинение и его уголовно-правовое значение. *Законодательство*. 1999. № 12. С. 70–78.
10. Дячкін О. П. Форми співучасті та їх значення для визначення суспільної небезпечності і кваліфікації злочинів. *Право і суспільство*. 2012. № 2. С. 206–214.
11. Жаровська Г. П. Форми співучасті в кримінальному праві України: проблеми диференціації. *Науковий вісник Чернівецького національного університету ім. Юрія Федьковича. Чернівці*, 2001. № 125. С.96–101.
12. Кваша О. О. Організація злочину: Кримінально-правове та кримінологічне дослідження. Київ, 2003. 120 с.
13. Новицький Г. В. Поняття і форми співучасті у злочині за кримінальним правом України. Київ, 2001. 96 с.
14. Орловський Р. С. Диференціація кримінальної відповідальності при співучасті. *Питання боротьби зі злочинністю*. Харків, 2013. № 26. С. 53–63.
15. Орловський Р. С. До питання про підстави кримінальної відповідальності співучасників. *Теоретичні та прикладні проблеми кримінального права України*. Луганськ, 2011. С. 373–377.
16. Ус О. В. Відповідальність за підбурювання до злочину. Харків, 2008. 60 с.

REREFERENCES

1. Kolokolov, G.E. (1881). O souchastii v prestuplenii. Moscow [in Russian].
2. Sergeevskij, N.D. (1881). O znachenii prichinnoj svyazi v ugovnom prave. Jaroslavl' [in Russian].
3. Trajnin, A.N. (1941). Uchenie o souchastii. Moscow [in Russian].
4. Yrishaev, P.I., Kriger, Y.A. (1959). Souchastie po ugovnomu pravu. Moscow [in Russian].
5. Burchak, F.Y. (1969). Uchenie o souchastii po sovetskomu ugovnomu pravu. Kiev [in Russian].
6. Nemirovskij, E.Y. (1917). Osnovnye nachala ugovnogo prava. Odessa [in Russian].
7. Shargorodskij, M.D. (1960). Nekotorye voprosy obshchego ucheniya o souchastii. *Pravovedenie*, 1, 92–98 [in Russian].

8. Tagancev, N.S. (1994). Russkoe ugovnoe pravo. Chast obshchaya. Moscow [in Russian].
9. Rarog, A.I. Narsesyan, V.A. (1999). Neostorozhnoe soprichinenie i ego ugovno-pravovoe znachenie. *Zakonodatelstvo*, 12, 70–78 [in Russian].
10. Dyachkin, O.P. (2012). Formy spivuchasti ta yikh znachennia dlia vyznachennia suspilnoi nebezpechnosti i kvalifikatsii zlochyniv. *Pravo i suspilstvo*, 2, 206–214 [in Ukrainian].
11. Zhapovsca, G.P. (2001). Formi spivuchacti v spiminalnomu pravi Ukraini: problemi diferenciacij. *Naukovij visnik Chepniveckogo nacionalnogo univepcitetu imeni Yupiya Fedkovicha*, 125, 96–101 [in Ukrainian].
12. Kvasha, O.O. (2003). Organizaciya zlochinu: kriminalno-pravove ta criminologichne doslidzhennia. Kyiv [in Ukrainian].
13. Novickij, G.V. (2001). Ponyattya i formi spivuchasti u zlochini za kriminalnim pravom Ukraini. Kyiv [in Ukrainian].
14. Orlovskuj, R.S. (2013). Diferenciaciya ciminalnoj vidpvidalnosti pri spivuchacti. *Pitannya bopotbi zi zlochinnictyu*, 53–63 [in Ukrainian].
15. Orlovskuj, R.S. (2011). Do pitannya pro pidstavi kriminalnoj vidpovidalnosti spivuchasnikov. *Teoretychni ta prykladni problemy kryminalnoho prava Ukrainy*, 373–377 [in Ukrainian].
16. Uc, O.V. (2008). Vidpovidalnist za pidbupyuvannya do zlochinu. Kharkiv [in Ukrainian].

Григорьева М. Е. К вопросу об уголовной ответственности за неосторожное совместное причинение уголовно-правовых последствий

Статья посвящена рассмотрению проблемных вопросов, касающихся уголовной ответственности за неосторожное совместное причинение уголовно-противоправных последствий. В статье определено понятие неосторожного общего причинения уголовно-противоправных последствий и дана основательная характеристика его обязательных признаков. Доказано, что неосторожным общим причинением уголовно-противоправных последствий является совершение двумя или более субъектами определенного уголовного правонарушения, противоправного, объективно взаимосвязанного и взаимообусловленного деяния, входящего в объективную сторону уголовного правонарушения, имеющую неосторожную форму вины, что и создает единый, общий для всех субъектов общественно опасный результат, предусмотренный уголовным законодательством. Установлено, что при неосторожном совместном причинении уголовно-противоправных последствий есть объективная взаимообусловленность и взаимодействие деяния (действия или бездействия) таких субъектов, которые принимали участие в достижении тех общественно-опасных последствий, которые предусмотрены уголовным законодательством.

Ключевые слова: неосторожное общее причинение, уголовно-противоправные последствия, вина, неосторожная форма вины, соучастие в уголовном правонарушении.

Grigoryeva M. E. On the issue of criminal liability for negligent joint infliction of criminal-illegal consequences

The article is devoted to the consideration of problematic issues related to criminal liability for negligent joint infliction of criminal consequences. Issues related to the negligent joint infliction of criminal consequences do not lose their relevance at the current stage of development of Ukrainian criminal law. The article defines the concept of negligent joint infliction of criminal consequences and provides a thorough description of its mandatory features. It is separately stated that correctly determining the basis of criminal liability of persons who jointly caused negligent damage, qualifying their actions and establishing rules for sentencing them is an important task for law enforcement and therefore it requires detailed justification and elaboration of general theoretical issues. legal consequences and the development of features of such a definition. It is proved that negligent joint infliction of criminally illegal consequences is the commission by two or more subjects of a certain criminal offense, illegal, objectively interconnected and mutually conditioned act, which is part of the objective side of a criminal offense that has a negligent form of guilt, and creates a single, common to all subjects socially dangerous result provided by criminal law. It is established that in case of negligent joint infliction of criminally-illegal consequences there is an objective interdependence and interaction of actions (actions or inactions) of such subjects who took part in achievement of those socially dangerous consequences which are provided by the criminal legislation.

Key words: negligent joint infliction, criminally illegal consequences, guilt, negligent form of guilt, complicity in a criminal offense.